

ГОДИШНИК НА ДУХОВНАТА АКАДЕМИЯ
“Св. Климент Охридски”, София, Том IV (XXX), 3, 1954-1955

**ЕДИН ДРЕВЕН РЪКОПИС НА
КНИГАТА ПРОР. ИСАИЯ**
Продължение от ГДА, т. III (XXIX), 1953-1954 г.

От проф. Б. Пиперов

I. Уводни бележки

Поради малкото страници, с които разполагах в ГДА през миналата година, не можах да дам всички места от кн. прор. Исаия, в които се забелязват разлики между масоретския текст (М) и намерения в 1947 г. ръкопис (Р)¹ на тази книга. Това мога да довърша едва сега.

Освен това, трябва да отбележа, че в настоящето продължение на моето изследване (в сравнение с даденото миналата година) допускам някои нови допълнения и начини на работа, които искам да обясня, за да не се пораждат недоумения в ония, които четат написаното.

1. Преводът на местата, които сравнявам, давам буквално, т. е. в оня словоред, който е в масоретския текст, респ. в ръкописа. Това правя, защото попаднах на места, които и в двата текста (освен различно употребените думи) съдържат едни и същи думи, но поставени в различен порядък.

2. Към сравнените места давам и кратки екзигетични бележки, защото считам, че по този начин ще бъде по-ясна и разликата в схващанията на масоретите и преписвача на ръкописа относно някои въпроси. Това особено важи за някои разлики в двата сравнявани текста, които отразяват месианските надежди на древните евреи. Понякога тези екзигетични бележки ще засягат разглежданото място в контекст, защото, както са дадени по-долу различията между масоретския текст и ръкописа, изолирано, мъчно би се доловила идейната разлика, прокарана в двата текста.

3. Чрез М ще отбелязвам, за краткост, текста според сегашната общопризната масоретска Библия, чрез Р – текста според ръкописа, а чрез S – текста според Septuaginta.

¹ Вж. моята статия “Един древен ръкопис на книг. прор. Исаия”, ГДА, т. III, 1953-4 г.; I. Предварителни сведения за ръкописа, с. 1-9.

17 глава

10а ст. в М гласи: *“Понеже ти забрави (глаголът е във 2 л. ед. ч. ж. р.) Бога на твоето спасение”*, в Р стои: *“Понеже Аз забравих бога на твоето (ж. р.) спасение”*; (S както в М, само с разликата: *“бога, твоя спасител”*).

В 17 гл. се излага пророчество за град Дамаск и Ефрем (1-3 ст.). Понеже думата *ir* (град) е от женски род, затова и глаголът и местоимения суфикс са в ж. р. Според М Дамаск забравил Бога на спасението си и затова ще го постигнат ония нещастия, които се излагат в цялата глава. Кой е този Бог? *“Бог на спасението е Яхве*, защото така се нарича Той в 2 Цар. 23:5; Мих. 7:7 и др. В ст. 1-3 Дамаск и Ефрем се свързват. Явно е, че става дума за онова време, когато е налице сирско-ефремският съюз, през царуването на израилския цар Факей (735-732 г.). Последният, под влияние и с поддръжката на сирийците е искал да смени династията в Иерусалим и с това да обезсили древното пророчество – че от Давидовия род ще произлезе очакваният Месия. С това Ефрем забравил своя Бог и Неговите обещания. Дамаск се поставя начело на загиващите, защото е ръководна сила. Но как да си обясним изказаната в Р мисъл? Там се твърди, че истинският Бог забравил онзи бог, който е бил тачен като бог на спасението у езичниците, а, може би, вече и у ефремците. На такава мисъл ни навежда също и ст. 7 и 8. В дните на описаното в 17 гл. опустошаване на решилите зло на Юдея, всички те ще изоставят и забравят почитаните до тогава от тях божества и ще се обърнат към Святия Израилев. Както знаем, от казаното в Библията за историята на древния Израил, Бог е търпял, временно, идолопоклонството даже и у Израиля, но винаги краят е бил един – пълно унищожаване на прояви, противни на Яхве.

19 глава

7 ст. в М завършва: *“ще изсъхне, ще се разпръсне и ние нищо няма да имаме”*; в Р гласи: *“ще изсъхне, ще се разпръсне и нищо няма да има в него”* (S *“ще бъде изсушено, унищожено от вятъра”*).

В 19 гл. се говори за Египет и за злините, които ще връхлетят върху него. Знае се, че за Египет преди всичко е водата, влагата. Изчезнат ли те, всичко в него ще загине. Затова и пророкът вижда, как водата от реката (Нил), езерата и мочурите около тях (5-7 ст.) ще пресекне и ще изсъхне. В 7 ст., според М и Р се говори, че посеяното ще прегори от слънчевия зной. Но в М края на стиха е неясен. Пророкът говори за засятото, а завършва с израза: *“и ние нищо няма да имаме”*. Кой?! В Р е съвсем ясно: египтяните, както винаги, ще засеят семена върху наносните площи, овлажнени от оттеглящия се Нил, но, поради липсата на влага, всичко ще изсъхне и посеят не ще даде никакъв плод. В S също така ясно се подкрепя мисълта от Р: посятото (*speiromenon*) ще бъде изсушено.

11 ст., края, в М гласи: *“аз съм син на мъдрите”*...; в Р стои: *“аз съм син на отците”* (S *“ние сме синове на благоразумните”*).

Природните бедствия ще всеят смут в душите на египетските наемници. Като че ли всички мъдри съветници около фараона ще обезумеят и не ще могат да му дадат съвет за спасяване на народа. Те не ще смеят да кажат, че са наследници и приемници на мъдростта и мъдрите (М) си бащи (Р). Двата текста се допълват, макар и чрез малко различни изрази.

В този стих се споменават, че са загубили своята мъдрост и князете на Цоан. Знае се, че Цоан, в източната делта на Нил, бил седалище на 21 египетска династия (Числ. 13:22), но и на 23 династия (745-720 г.), т. е. по времето на Исаия. Тогава там се събирал и княжеския съвет.

16а ст. в М може да се схване по два начина: а) *“В оня ден “Египет ще бъде като жени – ще трепери и ще се бои”*... б) *“В оня ден египтяните ще бъдат като жени – ще трепери и ще се бои”*. И в двата случая, обаче, изразът не е напълно правилен и точен, особено откъм съгласуване на подлога и сказуемите; в Р е точно: *Египтяните... ще треперят и ще се боят*”.

20 глава

6^б ст., втората половина, в М гласи: *“ето къде е нашата надежда, към която прибягваме... за спасение от царя на Асур”*; в Р стои: *“ето къде е нашата надежда, на която се осланяме”*...; (S *“Ето, ние бяхме убедени да прибягнем за помощ към тези, които не можаха да се спасят от царя на асирийците; и как ние ще се спасим?”*). Пророкът, по повеля на Бога тръгва из град Азот бос и без горни дрехи. С това той символизира времето, когато асирийският цар ще поведе победените и пленени египтяни и етиопци голи. При вида на тази позорна гледка околните народи ще се сепнат и ще отрезнеят. Те ще разберат най-последно, че оная сила, към която те са прибягвали (М) и на която са се осланяли (Р) срещу посегателствата на Асирия, е била тъй слаба и така лъжлива. Щом става дума за превземането на Азот, то трябва да предполагаме, че народите, които са преживяли разочарование от мнимата сила на Египет и Етиопия, са съюзените с тях Азот, Юда, Едом и Моав за отбиване агресивната политика на Асирия (ок. 711 г. пр. Хр.).

21 глава

1а ст. в М гласи: *“Пророчеството за крайморската пустиня”*; в Р стои: *“Пророчество-слово за морето”*; (S *“Видение за пустинята”*. В някои кодекси, обаче, стои: *“видение за пустинята на морето”*).

В тази глава, както и в гл. 13, се говори за видението на пророка относно близкото сриване на Вавилон от перси и миди и освобождаването на Израил от плена. От новите завоеватели ще пострадат още Едом и Арабия.

Видението, според М, се отнася за *“крайморската пустиня”*. Така се нарича Вавилония, лежаща край р. Ефрат, която ще трябва да е приличала на пустиня. Древни сведения ни подсказват, че някога Ефрат преобръщал околната пустиня, чрез грамадна наносна почва, в блатиста морска пустиня (срвн. Нег. 1:184; Eus. Pr. Ev. 9:14). Сигурно затова и преписвачът на Р нарича Вавилония направо *“море”*. S пък, може би, има предвид запустялата вече Вавилония, след като тя напълно престанала да създава страх на околните народи.

9 ст., края, в М гласи: *“и всички идоли на боговете му (на Вавилон) разби в земята”*; в Р стои: *“и всички идоли на боговете му са разбити по земята”*; (S *“се разбиха”*).

Съгледвачът, поставен мислено от Исаия, за да наблюдава приближаването на неприятелската лавина радостно се провиква: *“Падна, падна Вавилон”*! М ни представя, как неприятелят разбил в земята идолите; но, както е ясно, Р много по-точно ни рисува картината след падането на многобожния Вавилон: всички идоли лежат разбити и разхвърляни по земята.

10 ст., началото, в М гласи: *“О, вършачо мой, сине на хармана ми”*, в Р стои: *“О ти, който тъпчеш гроздето, сине на моето лозе”*; (S различно от М и Р).

Със силно сгъстени краски пророкът рисува падането на Вавилон под властта на персите. Те, като южен вятър (най-лошия за древно-източните народи), ще пометат всичко. Няма да има спасение за никого, където и да се намира той: било на хармана (М) или пък на лозето (Р).

14^b ст. в М гласи: *“с хляб си посрещат бягащия”*; в Р стои: *“с хляб посрещат бягащия”*; (S *“с хлябове посрещайте тези, които бягат”*).

От 13 ст. нататък се описва видението на Исаия за Арабия. Жителите на Теман ще посрещат бягащите от ужаса на унищожителната война с вода и хляб (14 ст.) Теман (евр. Tema') е областта около едноименния оазис, която и до сега се нарича Taïma. Жителите на тази област обитавали тогава отстрани на пътя, по който бягали нападнатите и ги посрещали с вода от своя оазис. Кладенците на Таïма и до сега се възпяват от арабските поети. Според М жителите на Теман посрещали бежанците *“с хляба си”*. Според древния обичай на Изтока хляба на домакиня се споделял с гостенина и пътника. Според Р само се казва, че на бежанците било предлагано хляб.

15^a ст. в М гласи: *“защото бягат от мечове”*; в Р стои: *“защото бяга (т. е. бягащия; срвн. 14б ст.) от меч”*; (S *“поради множеството на тези, които бягат”*). Изглежда, че преводачите са превели haḡaw – множество, вм. sheḡew – меч. При не пунктиран текст, това заменяне лесно може да стане).

От начина, по който се описва въоръжението на нападателите (с мечове и лъкове) и от факта, че керваните на Дедан бягали покрай Теман (следователно към Медина), трябва да допуснем, че видението на Исаия има предвид нападението и нахлуването на асирийците по времето на Саргон.

16^b ст. в М гласи: *“докато (трае) още годината, както годините на наемник”*...; в Р стои: *“докато още (траят) три години, колкото са годините на наемник”*; (S *“още през времето, колкото (е) времето на наемник”*).

Не ще мине много време и Кидар ще получи своето наказание. Кедар е един от синовете на Измаил (Бит. 25:13), следователно, племе от арабски номади. Тук, обаче, Кедар се явява като общо име за арабските племена, които често нападали Израила. Това време се определя по-точно в Р – в продължение именно на три години, за колкото, , са били наемани платените работници в древния Ориент.

22 глава

5 действително ст., края, в М гласи: *“разрушаване на стената и вик за помощ: към планината!”* в Р стои: *“разрушаване на светилището Му върху планината”*; (S *“заблудени са от малък до голям, заблудени са върху планините*).

В 22 гл. се говори за обкръжаването и щурмуването на Йерусалим от племето Кир (6 ст.). Названието Кир се отнася към народ и страна, намиращи се между Черно и Каспийско море. По онова време Кирци били под властта на Асирия. При щурма на Йерусалим настанала суматоха. Началниците изпуснали командата из ръцете си. Стените се рушали. Всички виждали, че е застрашен Сион (двореца и храма) и затова, според М, се чуват отчаяни викове: *“към планината”!* Според Р това е казано съвсем направо – че се руши светилището върху планината.

23 глава

15 ст. в М гласи: *“И в оня ден Тир ще бъде забравен в продължение на 70 години, колкото (са) дните на един цар; след изтичането на 70-те години с Тир ще бъде така, както (е) в песента за блудницата”*; в Р стои само: *“И в оня ден с Тир ще бъде така, както (е) в песента за блудницата”*; (S почти както в М).

В тази глава, от 15 ст. нататък, се оплаква бъдещата съдба на Тир. Пророкът вижда крепостта и опората на тарсиските (т. е. големите, презморските¹) кораби разрушена. Щом Тир бъде разрушен, той ще бъде и забравен. И ще тъне той в забрава цели 70 години (според М), колкото са годините на един цар² (според Otto Procksch³)... годините на един друг цар”, но и това нищо не променя). Годините, сигурно, се отнасят за целия живот на един обикновен човек, както добре изяснява тази мисъл S. Цифрата съвсем няма предвид

¹ Срвн. Пиперов, Б., Древната етнография на Изтока според Библията, София, 1948, ст. 44.

² В S има добавено: *“αὐτοχρονος ἀνθρώπου”* (колкото живее човек, колкото е времето на човек).

³ Jesaia I, Leipzig, 1930, S, 302.

някаква историческа личност, а е повече поетически израз (срвн. Иер. 29:10; 25:11). След изтичането на този срок, Тир ще бъде нещо като песента за блудницата (срвн. 16 ст.) – т. е. Тир отново ще се свърже с народите и ще поднови търговията си, както блудницата, изпаднала в забрава, търси начин да си спомнят за нея.

26 глава

3 ст., края, в М гласи: “защото на Тебе той се уповава”; в Р стои: “защото на Тебе” (?). изглежда, че преписвачът на Р е пропуснал – *batuach* – по недоглеждане, защото следващият стих (4) започва с друга форма от същия глагол – *bitechu* “уповавайте се”.

5 ст., в самото начало, в М е: “защото Той сгромоляса”... (*hešach*). В Р стои формата *hšth*, т. е. в Р вм. буквата хем е употребена тав, които букви в евр. шрифт си приличат много и лесно могат да се объркат една вместо друга. По този начин в Р се е появила фирма, чието значение не можем да обясним.

14^б ст. в Р гласи: “защото Ти подложи на изпитание и ги унищожил и напълно заличи всеки спомен за тях”, в Р стои: “защото Ти подложи на изпитание и ги унищожил и запази (закрепи) изцяло спомен за тях”; (S “и Ти отне всяко мъжко от тях”).

В 26 гл. са изложени победна песен и химн към Бога, задето Той е избавил земята Юдина (1 ст.) от враговете ѝ и тя вече живее в мир и благоденствие. Най-злия враг на Юда, идолопоклонството, е унищожено. Тук под рефаими се разбират всички умрели и намиращи се в шеола (срвн. Ис. 14:9; Пс. 88:11; Пр. 2:18; 9:18; 21:16 и др.). От ст. 13 и 19 това става съвсем ясно. Божиите мъртъвци ще оживеят (19 ст.), но всички езически божества ще изчезнат така, че всякакъв спомен за тях ще бъде заличен (М). В Р, като че ли, е подчертана противната мисъл. В М е употребен глагола ‘*awad* (заличавам), а в Р – ‘*asag* (запазвам) и затова се получава такова впечатление. Но, като вникне четецът в казаното в цялата 26 гл., веднага ще схване, че в Р е изказана същата мисъл, както и в М, само че по друг начин. – Бог така е сразил всички лъжливи божества, че дълго време ще се помни силата на Яхве и нищожеството на езическите идоли.

28 глава

1 ст., първите думи, в М гласят: “Горко на венеца на славата на пияния Ефрем”; в Р стоят: “Горко на венеца на гордостта на пияния Ефрем” (S – както в Р). В М е употребена думата *geuth* (слава), а в Р *gaon* (гордост).

В първите стихове на 28 гл. (1-4) се говори, как пищният и високомерен Ефрем пропада, а Юда е запазен от Яхве. Венецът, това е Самария, която лежала разположена върху хълм, а блестящите ѝ дворци наистина били като скъпа корона върху горда глава. Пророкът не назовава Самария по име. Обаче описанието на хълма, заобиколен със стени и издигащ се като глава над равнината, можем

да отнесем само към Самария. Тези стени са били, наистина, някога като венец на славата (М) и гордостта (Р). Те устояли на много нападения, но най-после били взети с щурм от Тиглатпилезер (745-727). Самария била “глава” на Ефрем (7:9), както Сихем бил “мишица” на Йосиф (Бит. 48:22).

20 ст. в М гласи: “Защото късо ще е леглото, за простиране и тясна ще е покривката, за да може да се покрие”; в Р стои: “защото късо ще е леглото за ония, които са с дълги крайници и покривката, за покриване”; (S “притеснени, ние не можем да се сражаваме, а сме слаби, за да се съберем).

От 14-22 ст. на тази глава е изложено предупреждението до иерусалимските управници, които са направили лъжата като защитно гнездо и измамата за прикритие (15 ст.). Но Яхве ще постави съда за мерило и правдата за теглилки и тогава всяка неправда ще излезе наяве. Тогава именно ще настъпи страх и ужас всред неверните служители. В М и Р (а също и в S) се описва многообразно (даже във форма на народна поговорка) тревогата и неестественото положение, в което ще изпаднат нечестните.

29 глава

16а ст. в М гласи: “О тази ваша безразсъдност”! Нима грънчарят се счита за глина”? в Р стои: “О, безразсъдност от ваша страна! Нима горещината се счита за грънчар”? (S “Не се ли считате като глината за грънчаря”?).

От 15 ст. до края на тази глава се подчертава мисълта, че човешките дела са винаги суетни и кратковременни, ако човек замисли да прави нещо, без да вземе под внимание Божия промисъл. Тогава човек изпада в смешното положение да почва да смесва глината с грънчаря, т. е. майстора с материала, твореца с творението (16 ст.). Също и в Иер. 18:4 грънчарят и глината служат като сравнение за отношението между Яхве и неговото творение: че както грънчарят може да направи от глината каквото пожелае, също и Яхве е в сила да разполага с творението Си. Човек не бива да прави своите сметки и заключения, без да взема под внимание и без да разбира промисъла на Яхве (срвн. 17-20 ст.). Пророкът по този начин осмива израилтяните: щом те не чакат и не измолват помощ от Яхве, а правят планове и сключват съюзи по свое усмотрение, те се поставят на местото на Яхве, а забравят, че те са само глината. В Р сравнението се прави между горещината (огъня) и грънчаря. Мисълта е същата, както и в М. – Огънят е само помощно средство за изпичане на глината, но той не е творческия принцип, творецът. Човек е помощник на Бога в творческия Му акт, като продължител и обладател на земните сили и закони (Бит. 1:26 и 28), но не и Бог.

30 глава

6а ст. в М гласи: “Пророчество за животните на юга: през земя на боязън и угнетение (излизат) лъвица и лъв (и) след тях

усойница и хвърчаща змия”; в Р стои: “Пророчество за животните на юга: през земя на боязън, суша и угнетение (излизат) лъвица и лъв и (където) няма опасност за живота на усойницата и хвърчащата змия”; (S “Видението за четвероногите, които са в пустинята; в угнетение и боязън, лъв и новородено на лъв, оттам и усойници и потомците на летящите усойници).

Пророкът не одобрява стремежа на Израил, без да взема под внимание многократните предупреждения на Яхве, да сключва съюз и да търси защита в лицето на египетските фараони. Исаия предупреждава Израил, че тази опора е несигурна и описва какво ще представлява в бъдещето Египет (1-5 ст.). Какво означава изразът “животните на юга” (negew)? Животните са посочени, но къде живеят те? Под negew се разбира Египет (Дан. 11:5), но и земите, лежащи на юг от Юдея, въобще. Не можем да кажем какво точно са си представяли древните люде на изтока под споменатите в текста “хвърчащи змии”. Писателят и неговите читатели сигурно са имали някаква представа за подобни животни, независимо от това, дали те действително са съществували, или са били плод на фантазията им. Нима и сред нашия народ не се говори за таласъми и вампири, като обитатели на запустели места? Трябва да предположим, че и евреите и другите древни народи са вярвали в съществуването на някакви особени змии, щом като наред с nachas (змия), се говори и за saraf, мн. ч. serafim (срвн. Второз. 8:15 и Числ. 21:6). Тези serafim-и били изобразявани като крилати змейове и поставяни като пазители над храмовите врати (в Азот) и ли на гробовете (в Египет). Египет, значи, ще представлява земя, където свободно и необезпокоявани от хората (Р) ще живеят животни, които се срещат само в пустите, необитаеми места.

32 глава

2^a ст. в М гласи: “И ще бъде всеки подобен на убежище от вятър и защита от лошо време”; в Р стои: “И ще бъде всеки подобен на убежище от вятър, тяхна защита от лошо време”; (S – “и ще бъде човекът криец словото си и ще се скрие като от разливаща се вода”).

В 1-8 ст. от тази глава се описват спокойните месиански времена при царуването на Царя (Месия) и неговите князе (вярващите в Него). Тогава именно, когато народите бъдат под тяхна власт, всеки човек ще се чувства подсиурен от всякаква напаст, защото всеки член от “властващите” ще бъде за всички като убежище от вятър (М и Р). Сравнението е удачно, защото който знае за т. н. Вятър Sirocco и неговото опустошително действие върху всичко живо, ясно ще схване, от какво значение би било за всеки едно сигурно убежище срещу тази природна стихия. Управляващите ще бъдат тогава и като защита от лошо време (М) за целия народ (Р). И това сравнение било напълно понятно за древния читател. Тук става дума за дъждовния хладен период през зимата. Като се има предвид някогашния примитивен

живот на израилтянина по нивя и градини, като земеделец, или по пасища и планини, като пастир, чувстваме и силата на сравнението. Тогава човек е нямал нито удобните жилища, нито подходящото облекло на съвременния човек, за да се запази от лошото време, а е трябвало да намира подслон, какъвто може да му предложи околната природа.

Пророкът вижда времето, когато вече няма да има такива хора, които да не могат да намерят опора срещу сполетелите ги несгоди (5 кг.).

6^a ст. в М гласи: *“защото глупав глупаво говори и сърцето му извършва грях”*; в Р стои: *“защото глупав глупаво говори и сърцето му замисля грях”* (М употребява глагола ‘asaḥ правя, извършвам; а Р – глагола chasaḥ замислям, пресмятам); S – както в Р.

11б ст. в М гласи: *“Съблечете се, открийте се, препашете се върху чреслата”*! в Р стои: *“Съблечете се, открийте се, препашете се върху чреслата и оплаквайте”*! (S – както в М).

В 14-19 ст. в пророкът се обръща към ония жени, които, обладани от безгрижие и нехайност, не се готвят за посрещане на очакваните месиански времена. Тези времена ще дойдат, ще се изпълнят тъй-хубавите обещания, но народът трябва да се въодушеви от малко по-друг дух, отколкото този, който господствал по времето на пророка. Затова именно пророкът отправя поглед към заобикалящата го действителност и упреква суетните и празноскитащи жени, които даже и не подозират близкото падение. Те трябва да знаят, че ще дойдат и лоши времена и опустошения за земята Израилева. За тези времена именно пророкът ги подканва да жалеят. Те трябва да носят траур за погиването на родината. Пророкът ги подканя да съблекат празничните си дрехи и да облекат траурни такива, т. е. върху разсъблечените си тела да наметнат грубата дреха sak (вретиче) и да плачат (Р).

34 глава

4^a ст. в М гласи: *“Всички звезди небесни ще се разтопят, небесата ще бъдат навити като кожен свитък”*; в Р стои: *и основите на долините ще се раздвоят и всички звезди небесни ще се разпаднат и небесата ще бъдат навити като кожен свикът*; (S *“Небето ще се навие като свикът и всички звезди ще изпаднат като листа от лоза”*).

В рамките на всесветовната история в тази глава се излага един апокалипсис, който приключва с западането на Едом. Мощната столица ще стане свърталище на диви зверове. И това ще бъде отплата за Сион. В 1-5 ст. се рисува участта на вселената. – Небето ще бъде въввлечено в катастрофа. Като кожен свитък ще бъде навито от двете страни: древният човек си представлявал небето като нещо твърдо, осезаемо, като кожена шатра, опъната над земята (Бит. 1:6-8; 28:17; 4 Цар 7:2; Пс. 103:2). Звездите ще се разпаднат и, подобно на сухи листа, отбрулени от вятъра, ще бъдат откъснати от местата си (S). В Р е спомената и нашата планета: долините, дълбоките про-

цепи на земята, ще се доразпукнат и земята също ще се разпадне (срвн. Апок. 6:13 нт.; Мат. 24:29).

36 глава

2 ст. в М гласи: *“И прати царят асирийски Бабсака от Лахис към Иерусалим, при царя Езекия със силна войска; и се спря при водопровода на горния водоем, на пътя за тепавичарското поле”*; в Р стои: *“И прати царят асирийски Раб-сака от Лахис към Иерусалим, при царя Езекия, с много голяма войска и спря при водопровода на горния водоем, на пътя за тепавичарското поле”*.

Думата “асирийски” в М е предадена по обикновения начин: ‘assur а в Р стои само: ‘asu. Може би, преписвачът на Р да е писал saw вм. и ges, които букви лесно могат да се сбъркат една вместо друга; на другите аналогични места в Р стои правилно (‘asur).

Докато в 4 Цар. 18:14-16, със същите думи се говори вече за капитулацията на Езекия и че той дал много злато и сребро за прекратяване военните действия, Исаия превръща това събитие като предварителни преговори. Великият цар на Асирия имал главната си квартира в Лахис, от където бил пратен Рабсак като парламентър. От един релеф от двореца на Сенахерим в Ниневия ние знаем, че Лахис е бил действително главна квартира на този цар. Следователно, библейският разказ е напълно исторически. Най-първо Лахис се споменава при Тутмозис III (1501-1447), след това в Тел-Амарненските писма и, най-после в кн. на Ис. Навин (10:3, 5, 23). Навсякъде той се отбелязва като ханаански царски град. По-късно той бил една от най-силните иудейски крепости (Иис. Нав. 15:39; 4 Цар. 14:19; Мих. 1:13; Иер. 34:7), която се държала чак до падането на Юдея (Иер. 34:7). Според Мих. (1:13) този град бил “начало на греха” за Израил. Може би, защото е бил търговски център между Езекия и филистимците, ок. 701 г. пр. Хр. Сенахерим взел града с шурм и там установил лагера си. Там били довеждани и пленниците. Там били намерени и множества развалини. Лахис съответства на сегашното селище тел-ел-Хази, което лъжи на пътя от Газа към Иерусалим.

Рабсак бил асирийски офицер: според Шрадер – “полковник”, а според Цимерн – “висш виночерпец”. Ако се съди по Р, където името Рабсак е разчленено (raw sake = укрепител на водите), трябва да предположим, че това не е собствено име, а “обозначение на някакъв вид голям чиновник в Асирия”.¹ Била му придадена голяма войска. Главната му квартира – “при водопровода на горния водоем, на пътя за тепавичарското поле”, някога мястото, където се срещали Исаия и Ахаз (7:3), трябва да се търси пред северната стена на Иерусалим, от която юдеите могли да чуят преговорите между Рабсак и пратениците на Езекия (срвн. 11 ст.).

4 ст. М само споменава името на царя – “Езекия”, а в Р има и прибавено: “цар юдейски”.

¹ Срвн. И Marti, Karl, Das Buch Jesaja, Tübingen, 1900, S. 249.

7 ст. в М завършва: “пред този жертвеник се покланяйте”! в Р има добавено: “в Йерусалим”.

Рабсак държи реч пред пратениците на царя (3-10 ст.) и ги убеждава да се откажат от съюза си с фараона, а да приемат съюза на асирийския цар. Рабсак не намира за политично и изгодно, Езекия да се опира било на Египет, било на оня Бог, за чийто жертвеник царя бил казал: “*пред този жертвеник се покланяйте*”! Р само доизяснява, че става дума за жертвеника в Йерусалим, т. е. в иерусалимския храм. Знаем от 4 Цар. 18:3, 22, че благочестивият и богобоязлив цар Езекия унищожил всички езически култове в Юдея и наредил, да се възстанови истинският култ: да се прекратят всякакви идоложертвования, а да се принасят жертви само на жертвеника в иерусалимския храм.

11 ст. в М гласи: “*И каза Елиаким и Севна и Иоах на Рабсак: говори, моля на рабите си по армейски, понеже ние разбираме, а недей да говориш с нас по юдейски пред слуха на народа, който е по градската стена*”; в Р стои: “*И каза му Елиаким и Севия и Иоах: говори, моля, с рабите си, с нас по арамейски, понеже ние разбираме, а недей да говориш тези думи пред слуха на мъжете, които седят по градската стена*”; (S почти както в Р). Народът не знае какво да прави. Управниците му го държат в неведение. Затова и пратениците му молят учтиво, занапред Рабсак да говори с тях по арамейски. Следователно, по времето на Исаия този език ще да е бил дипломатически за Юдея с околните съседи, към които се считали и асирийците, особено след като те завладели Самария. От културно-историческо гледище това е един важен факт, който отговаря напълно на схващането, че от края на царското време арамейският език е започнал да се шири из Палестина и, второ, че еврейският език, след падането на Самария, се запазил като *jehudit*. Като такъв той се ограничил само в Юдея, и бил непонятен вече и за най-близките ѝ съседи, освен за отделни единици, както е напр. случаят с Рабсак.

Едно е ясно, че народът научил за идването на Рабсак като парламентър и излязъл по градските стени, за да чуе предложенията му. Но юдейските пратеници държат народа настрана от онова, което става.

12^a ст. в М гласи: “*И каза Рабсак: нима само до твоя господар ме прати господарят ми да каже тези думи*”? в Р стои: “*И каза Рабсак: нима само до вас и до вашия господар ме прати господарят ми, за да каже тези думи*”?

Рабсак иска, целият народ да разбере за грешния път, по който до сега бил воден от своите водачи и сега поне да се изясни, от къде трябва да очаква пощада и помощ. От малката разлика между М и Р е ясно, че според М Рабсак говорил само с един от пратениците, както е и в някои гръцки кодекси (именно с Елиаким), а Р подчертава факта, че Рабсак е разговарял и с тримата пратеници.

37 глава

4 ст. в Р има най-накрая прибавено: “*в този град*”; (S – както в М).

Рабсак мисли, че няма сила – земна или небесна – която да попречи на решението му да вземе Иерусалим (36:18-20). Иерусалимските пратеници са съкрушени. Те съобщават решението на Рабсак на царя Езекия, който праща същите пратеници (без Йоах) и старшите свещеници при Исаия. Царят има още надежда в силата на Исаия пред Яхве. Нека той се помоли, така че поне останалите живи “в този град” (т. е. Иерусалим) да бъдат запазени (Р).

13. ст. В този стих авторът пита къде са царете на редица градове. В Р най-накрая има прибавено: “и Самария” (S – както в М).

Сенахерим се оттегля от Лахис и се отправя срещу Ливна (срвн. 38:6-8). Но той не изоставя напълно Юдея и затова повторно праща пратеници с писмо до Езекия, за да го принуди да му се подчини и влезе в съюз с него. За да убеди юдеите, че те са вече безсилни, Сенахерим отново напомня факта, че ни едно от царствата, познати на Юдея, не е устояло пред силата му. При изреждане на подчинените народи (11-13 ст.) в М не се споменава Самария, за която знаем, че била вече превзета преди Сенахерим да изпрати Рабсак към Иерусалим. Този пропуск именно допълва и Р, като добавя: “и Самария” (13 ст.).

21 ст., края. Името на асирийския цар в М е Sancheriw, а в Р е Sarcheriw (S **Sennachrim**). Дали е грешка на преписвача или пък тук се касае за някакво друго прозвище на този цар, не можем да кажем.

27 ст., края, в М гласи: “*(и като) трева по покрив, (като) лозови ластари пред засъхнало жито*”; в Р четем: “*(и като) трева по потрив, (като) лозов ластар, който съхне пред лицето на източния вятър*”;

(S и станаха като суха трева върху покрив и като агротис) **agrwstiv**.

Езекия, с пълно съзнание за силата на Бога, отива в храма с заплашителното писмо на Сенахерима и моли за помощ (37:14-20). Пророкът, от името на Бога, след като успокоява юдеите, че асирийците нищо не ще им сторят (37:6), се обръща към Сенахерима. Бог изяснява, че е предвидял и с Негово знание Асирия срива прелести и превзема силни градове. Загиването на последните се оприличава на нежна растителност, която чезне и се стопява пред източния вятър. В М, по признанието на добри познавачи на еврейски език и независимо от старанието пък на някои учени да направят някои поправки в сегашния масоретски текст, той си остава неясен.¹ Р Съвсем ясно и точно ни рисува представената от пророка картина. Тревата по покрива е символ на скоропреходност и неустойчивост. Думата агротис (**agrwstiv**) от S оставихме непереведена, защото не можахме да открием подходяща дума на български език. Всеки случай, като имаме предвид казаното за нея в **Ευστασιον** (s. 487), можем да кажем само, че е “полска трева, сладка, медоносна и обичана от добитъка”

29 ст. в М започва с израза: *“понеже раздразнението ти срещу Мене и”*...; в Р този израз липсва; (S *“А пък гневът ти, с който се разгневи”*). Този израз е вместо казаното в М).

32^a ст. в М гласи: *“Защото от Иерусалим ще излезе остатъкът и спасението от планината Сион”*; в Р стои: *“Защото от Сион ще излезе остатъкът и спасение от Иерусалим”*; (S *“Защото от Иерусалим ще излязат тези, които са оставени и спасените от планината Сион”*).

Но за проявената дързост от Сенахерима към Юда, а, следователно, и към Бога, пророкът предрича от Негово име участието на асирийците. Те, поразени, ще се върнат назад, а здраво вкорененият и буйно развиващият се род на Юда и Иерусалим ще бъдат предишен пункт за спасението и благоденствието в бъдещите месиански дни. Разликата между М и Р е малка, но все пак от значение. Според Р *“от Сион ще излезе остатъкът”*, т. е. от Давидовия род, чийто дворци били именно на Сион, а *“спасение от Иерусалим”* т. е. от града, където е принесена общочовешката оправдателна жертва – Христос. В М е обратното. Смятаме, че Р стои по-близо до фактическото осъществяване на спасението.

38 глава

Към 6 ст. в Р има прибавено: *“заради мене и заради давида, Моя раб”*; (в S този завършек също така липсва).

Цар Езекия е болен. Пророк Исаия му предрича близката смърт (1 ст.). Царят отправя гореща молитва към Бога (2-3 ст.). Молитвата му е чута. Пророкът повторно се явява при царя и му съобщава, че Бог продължава живота му с още 15 години и че Бог ще спаси от асирийци самия цар и ще закриля Иерусалим (5-6 ст.). В Р към този разказ са прибавени и посочените думи, които изясняват ясно причината, поради която става това. Бог го прави заради Себе Си, т. е. да се изпълни обещанието Му, че от Давидовия род ще произлезе очакваният месья (срв. 9:7; 37:35) и заради Давид, т. е. че никой не би могъл даже и само да помисли, безнаказано да поправя решеното от Бога и обещано на Давида.

12^b ст. в М започва така: *Аз украсявах* (от глагола *kafad*) *като тъкач живота си от тънки нишки, а той ще ме отреже*; в Р стои: *“аз изчислявах* (от глагола *safar*) *като тъкач живота си от тънки нишки, а Той ще ме отреже*; (S се отличава и от двата текста).

Езекия оздравява. Високо поетична и пълна с прекрасни сравнения е неговата благодарствена молитва към Бога по този случай (28:9-20). В нея той припомва и ония моменти от болестта си, когато всеки миг е чакал да прекъсне живота в гърдите му. Той сравнява живота си с тъкач, който внимателно втъкава пъстри нишки в своята тъкан (М), като брои всяка една нишка (Р), т. е. внимателно е анализирал

¹ Срвн. Egeund u. Marx, Preparation zum Jesaias, Stuttgart, S. 162, 174; Prockseh, пос. съч. S. 451, 456, Marti, Karl, пос. съч., S. 27.

всяка своя постъпка, за да може да живее в благочестие и духовна хармония. Но, все пак, той се бои, че Бог може всеки миг да отреже изтъканото (т. е. изживяното) от кросното (т. е. да бъде прекъснат живота му от неговия източник). В случая М и Р се допълват чудесно. Животът на човека е сравнен с тъкан, която се навива около горното кросно, а смъртта - – прекъсване на нишките, които придържат изтъканото към кросното.

20 ст. в М гласи: *“Господ ми е за избавление; ние ще свирим на струнните си инструменти през всичките дни на живота си в дома на Господа”*; в Р стои: *“Господ ми е за избавление”*... След тези думи отново се повтаря 19 ст., а след това продължава другата част от 20 ст., както тя гласи в М. дали това вмъкване на 19 ст. сред 20 ст. е умишлено, или пък случайно, не можем да кажем.

Езекия се радва от сърце, че след тежката болест, още дълги години ще може да възнася Богу моления в храма.

39 глава

6^b ст. в М гласи: *“Нищо не ще остане, казва Господ”*; в Р стои: *“ще бъдат въведени и нищо не ще остане, казва Господ”*. От контекста виждаме, че въвеждането се отнася за вавилонците. (S *“и нищо няма да оставят, казва Господ”*).

Вавилонският цар Меродах праща тържествена делегация при Езекия, за да го поздрави с оздравяването и да го дари. Езекия е трогнат от вниманието и посочва на пратениците всичко, което притежава юдейския двор (1-4 ст.). Исаия негодува срещу подобна несъобразителност пред една, все пак, чужда и силна държава (5 ст.). Тогава той изрича и страшното бъдеще за юдейския царски двор – че ще дойде време, когато всичко ще бъде отнесено във Вавилон и *“нищо не ще остане”* (М). В Р има добавена и една интересна подробност: *“ще бъдат въведени”*. Пророчеството е ясно: Вавилон, на който Езекия се обляга, ще бъде гроб на Юдея. Пророкът ясно вижда бъдещият вавилонски плен, когато всичко (даже и хората) ще бъдат откарани към Вавилон. Р ни говори за оня момент, когато вавилонският пълководец и пълномощник на Навуходоносора – Навузардан бил приет в Иерусалим и му било предадено всичко (срав. 4 Цар. 25 гл.).

20 ст., началото в М гласи: *“който е беден за такъв принос, да избере дърво, което не гние”*; в Р стои: *“който е беден за такъв принос, да избере дърво, в което не се връзва”*.

В откъслека 12-31 ст. се излага несравнимото превъзходство на Бога пред света и човека. Цялата вселена и всички люде са по-вече от нищо пред Него (12-17 ст.) Пророкът пита – на какво човек би оприличил Бога? – Златарят, казва той, прави образ от злато и сребро, а който няма такава възможност – от дърво, което не гние (в М, от глагола *gawak*); в Р пак се сочи дърво, в което не се връзва (вероятно от глагола *gawak*). Преписвачът на Р сигурно е разменил буквите *kof* и *beth*, защото глаголът *gawak* не се употребява в

ст.-заветната писменост, а самопроизлизащата от него дума *marbek* плевня; помещение, където добитъка се връзва и храни.

41 глава

12 ст. в М гласи: *“ще ги търсиш и не ще ги намериш – хората на враждата ти (т. е., които враждуват с тебе) и ще бъдат като нищо хората (които са) във война с тебе”*; в Р липсва началото: *“ще ги търсиш и не ще ги намериш”* (S – както в М).

Във втората част на тази глава (5-13 ст.) Бог, чрез пророка, успокоява и окуражава Израиля – да не се бои от ония, които се готвят да го нападнат. От контекста е ясно, че това се отнася за всички народи, които се изпречат по пътя на Юда към изпълнение неговото предназначение, начертано от Бога.

45 глава

4б ст. в М гласи: *и ще те назова поимето ти и ще разговарям с тебе, макар и да не ме познаваш*; в Р стои: *“Ще се обърна към тебе и име ще ти дам, макар и да не ме познаваш”*; (S *“аз ще те повикам по името ти и ще те приема, а пък ти не ще ме узнаеш”*).

В 45:1 – 6 Бог се обръща към персийския цар Кира и му обещава своята крепка и несломима мощ. Но Бог не нарича по име Кира (М) и не му дава име (Р), като награда за неговото благочестие, защото той не познава Бога. Да даде Бог някому или на нещо такова име, според древния обичай в Изтока, значи, Бог да признае някого за свой, да го отдели от другите за особена цел. Кир, в случая, е само едно оръдие в ръцете на Бога за освобождаване на Яковия род – израилския народ.

7 ст. в М започва: *“Аз образувам светлина и създавам мрак, правя мир и”*...; в Р е: *“аз образувам светлина и създавам мрак, правя добро и”*...; (S *“аз съм, който правя мир”*).

В 45:7-8 Бог говори за Себе Си като за всемогъщ и всепомагащ. Разликата между М и Р не е от значение. Нима мирът (М) и доброто (Р) не са в причинна връзка? Преписвачът на Р, в случая, е по-конкретен и дава крайното следствие от мира – благоденствието.

8 ст. в М започва: *“накапете роса, небеса”*!... в Р стои: *“бъдете благосклонни, небеса!... (в М е употребен глаголът га’афа, а в Р – га’ах); S – “нека се радва небето”*!

За Палестина, където влагата е от особено значение и се явява като живителна сила за цялата растителност, росата (М) е наистина благосклонност (Р) на небето. Древният човек е считал че всяка капчица вода е благодат от Бога и дар от небесата. Той не е знаел истинската причина за появата на росата.

46 глава

13 ст. в М започва: *“Аз приближих правдата Си”* в Р стои: *(Приблжи правдата Ми)*; (S – както в Р). Постройката на изречението, според нас, е по-правилна в Р. Бог предупреждава отстъпни-

ците от истинската вяра да бъдат готови да посрещнат заслуженото си наказание, което ще дойде като следствие от правдата Божия, за да може да се даде спасение на Синон.

47 глава

12^о ст. в М завършва: *“ти, може би, да достигнеш нещо, може би ти ще внушаваш страх; вместо целия този израз в Р стои само: “чак до днес”: (S “ако би могла да бъдеш използвана”).*

В 47 глава се говори за падането на Вавилон и посрамването му пред всички, задето е бил немилосърден към Израил (6 ст.). Бог казва `12 ст.); *“Стой си, прочее, с твоите магии и с многото си заклинания, с които си се занимавала от младини, чак до днес” (P); може би ще постигнеш нещо, може би ти ще внушаваш страх (M).* Разликата в заключението между Р и М е ясна. – Преписвачът на Р не допуска никаква възможност за повторно издигане на Вавилон. Според М, обаче, се дава такава надежда, макар че тя ще бъде краткотрайна и несигурна. Знаем, че след погрома на Вавилон от персите, Ал. Македонски се е помъчил да издигне, пак на езически начала, Вавилон, но това е било за кратко време. Вавилон загива безвъзвратно под тежестта на собствените си грехове и дръзка тирания.

49 глава

5 ст. в М завършва: *“в очите на господата и Моя Бог беше моята сила”*; в Р стои: *“в очите на Господата Моя Бог беше Моята помощ”*; (S *“ще е сила за Мене”*).

В 49:1-6 се разнася векове напред гласа на Раба Господен. Бог е Негова сила (М) и помощ (Р). Смятаме, че разликата между двата текста не е от особено значение, но, все пак, докато в М се признава, макар и косвено, че Бог е всичко, то в Р, като че ли, прозира и деята, че Бог само ще помага, ще съдейства. В Р не личи тъй-голямата разлика за възможностите на Яхве и Неговия Раб, както в М.

9^о в М гласи: *“по пътищата те ще пасат (стадата си) и по всички голи хълмове (ще е) пасището им”*; в Р стои: *“върху всички планини те ще пасат (стадата си) и по всички голи хълмове (ще е) пасището им”*; (S *“по всички пътища”*...).

В 49:7-26 се говори за необикновения обрат, който ще настъпи в отношенията на всички към презирания и укоряван Изкупител на Израила (7 ст.). Израил ще бъде в особено благоприятно положение. Той ще може, без да се бои и съвсем спокойно, да пасе стадата си навсякъде: по пътищата (М), по планини (Р) и по голи хълмове. Той може да бъде сигурен, че навсякъде ще бъде добре, защото Бог го изведе на тучни пасища и извори водни (10 ст.).

51 глава

3б ст. в М гласи: *“радост и веселие ще се намери в нея, благодарствена песен и глас за пеене”*; в Р към това има прибавено *“траурен военен сигнал и стенание”*; (в S липсва тази прибавка)

В 51:1-3 се говори за прастарата и вечна утеха – че Бог ще превърне запустелия Иерусалим в градина, в която ще има само радост, веселие и песни (М). Прибавката в Р, че до тази градина ще достигнат звуците на *“траурен военен сигнал и стенание”*, ще са, сигурно, кратко тълкуване на онова, което се говори по-нататък в 51 гл. – че с възстановяването на правдата в Сион, ще се наложи пък и наказанието над неговите притеснители. У тях ще се разнасят тъжните бойни звуци на победения и оплакванията над убитите (5-23).

6 ст. в М гласи: *“повдигнете към небесата очите си и погледнете към земята надолу, защото небесата като дим ще се разнесат, а земята като дреха ще се разкапе и жителите ѝ като нея ще измрат; но спасението Ми (ще бъде) во веки и правдата Ми не ще се унищожи; в Р стои: “повдигнете (към – този предлог в Р липсва) небесата очите си и погледнете към земята надолу и вижте кой ги е създал; а жителите ѝ като нея и т. н. Както в М; (S – точно като в М).*

В 51:4-8 се говори за непреходността на Божията правда в сравнение със скоропреходността на всичко, създадено от Него. В Р е ясно подчертана идеята за Бога като един всемогъщ и всевечен творец на всичко, което, както всяко творение, се явява преходно.

11 ст. в М започва: *“И освободените от Господа ще се върнат”*; в Р е: *“разпръснатите от Господа ще се върнат”* (т. е. в М е употребен глаголят *radah*, а в Р – *pasar*); в S *“Защото от Бога ще бъдат върнати”*.

В 51:11 се говори за ония времена, когато избавените (от греховете си) и разпръснатите (Р) ще се върнат в Сион с песни. Станалите в древни времена буйно развиващият се род на Юда и Иерусалим ще бъдат предишен пункт за спасението и благоденствието в бъдещите месиански дни. Разликата между М и Р е малка, но все пак от значение. Според Р *“от чудеса пак ще се повторят: както из хаоса се е оформила цялата вселена (6 ст.) и както по чудесен начин евреите са били освободени от Египет (9 ст.), така и сега Бог ще донесе радост на избавените от Него. В Р месианската идея е много по-ясно отразена. Сион ще стане средище на всички, които са били пръснати по цял свят заради изповядването вярата си в Месия-Избавител.*

14 ст. в М започва: *“Бърза превития от окови да се освободи”*; в Р стои: *“Бърза притиснатия от мъка да се освободи”* (т. е. в М е употребено причастието от глагола *za'ah*, а в Р – от глагола *zaga*); в S – различно от М и Р.

52 глава

8 ст. в М гласи: *защото око в око* (т. е. лично) *ще видят отново”*; *Бога в Сион* в Р към този израз, накрая, има прибавено: *“в майчина утроба”*; S – почти както в М).

В 51:1-7 пророкът с възторжени думи предава Божието насърчително слово към Сион: че вече всяко подтисничество и плен са свършени Иерусалим трябва да посрещне отново своя Цар Бога.

Пророкът, като говори (52:8-10) за историческото връщане в Сион на Яхве, т. е. връщането на евреите от Вавилонския плен и възстановяването на иерусалимския храм, рисува, с ясни и разбрани за всеки човек краски, идването на Месия и тържеството на верните Му (Христовата Църква).

Тържествената победна песен в изразно отношение е особено силна. Пратениците са по планините и високите места, съгледвачите са по отверстията на разрушените градски стени (9 ст.), напрегнали са поглед неутрални зрители. В центъра и над всичко сияе Яхве: като цар, утешител и победител. Религиозното въодушевление, националното самочувствие, универсалното значение на очакваното събитие и отделната радост, тук са свързани по един удивителен начин: Сионе, световният Бог е твой Бог; народите виждат спасението си чрез нашия Бог.

Есхатологическото произшествие е преживелица не само за Сион, а и един световно-исторически завой. Световният Бог е Бог и на един отделен народ. Световният Бог влиза в Сион. Спасението за всички е съвсем близо: ще го видим око в око. Яхве се връща в Сион – с това не се твърди, че Той е бил във вавилонския плен, а само това, че Иерусалим от 586 г. бил лишен, като че ли, от присъствието на Яхве след разрушаване на иерусалимския храм (срв. 14:14; 4 Цар. 25:9). На този исторически фон пророкът ни рисува връщането на Бога сред Своя народ в лицето на Месия, Който ще се възцари като духовен цар над цялото човечество (52:8-10). Това най-вече личи от Р, където съвсем ясно се говори за раждането на Богочовека от жена (“в майчина утроба”).

Колко по-ясни и конкретни са били месианските надежди на ранното еврейство! Защо в М липсва тази добавка, е ясно за всеки четец. Там проличават грубите и напразни надежди на по-късното еврейство, което е очаквало и искало да види в месия само един земен цар, който ще върне отново величието и могъществото на еврейското царство.

12^б ст. в М гласи: “защото Господ ще тръгне пред вас и ще бъде зад вас Бог израилев”; в Р към този израз накрая има прибавено: “и ще се нарече Бог на цялата земя”; (S – както в М).

Излизането на евреите от Вавилон и връщането им в Иерусалим няма да има нищо общо с излизането от Египет: набързо и неспокойно (12а ст.; сравн. Изх. 12:11). Яхве сега ще бъде, както и някога, закрила пред и зад Израиля (срвн. Изх. 14:19). Но докато от редовете на М вее лъх на подчертан национализъм, то в Р е прокарана идеята, че Месия (че тук става дума за Него, е ясно от 52:13) ще бъде Бог на целия свят, а не само Бог Израилев. Тук Месия е обрисован с ярки краски като такъв, който ще бъде наречен, т. е. призван като Бог от всички. Нима днес християнството не е проникнало по всички кътчета на земното кълбо?

53 глава

По признанието на всички екзигети, в 53 глава се излага целият живот на Раба Господен – от люлката, та чак до гроба му. Надали има друга глава от книгата прор. Исаия, в която така ясно да е под-

чертан и разкрит смисъла на Христовата жертва – чрез саможертва да ни очисти от греховете (5-6 ст.).

2^б ст. в М. гласи: *“няма в Него (хубав) вид, нито изящество, за да Го гледаме съчувствено и нито благообразие, за да намираме удоволствие в него”*; в Р стои: *“няма в Него (хубав) вид и нито изящество в него, за да Го гледаме съчувствено и нито благообразие, за да ни привлеча”*.

Разликата в М и Р, както е видно, не е от значение. Тук пророкът напомня за оня момент, когато тъй много очакваният Месия е повесен на кръста. Даже и най-близките Му последователи се изплашват и разбягват. Та нима този измъчен и унижен човек е Оня, който имаше власт над всичко и обещаваше царство небесно за всички?

9^а ст. в М гласи: *“ще се направи между злодеи гробът Му, а при богат след смъртта Му”*; в Р стои: *“ще направят между злодеи гробът Му, а богат ще направи гробната могила след смъртта Му”*; (S *“и ще дам злодеите вместо гроба му и богатите вместо смъртта Му”*).

В начина, по който бил погребан Рабът Господен, авторът намира още едно доказателство, че Той е страдал не за Свои лични грехове (срв. 9^а ст.). Ако Той би имал Свои лични прегрешения, би бил погребан с ония, с които бил и разпнат. Но ние знаем от Евангелията, че богатият и знатен Йосиф от Ариматея дал собствената си гробница за полагане тялото Христово. Текста в Р е много по-пълнен и точен от М.

10 ст. в М започва: *“Но Господ пожела да Го смаже (като Го) накара да страда”*; в Р четем: *“Но Господ пожела да го Смаже и да Го прободне”*; (S *“А Господ пожела да Го очисти от нещастие”*).

В изложеното до 6 ст., за живота на Раба Господен, авторът ни говори само за Него. Яхве стои, като че ли, на втори план, Обяснява се само какво е отношението ни (навсякъде се казва “ние”) към Раба Господен. От 7 ст. нт. пък, като че ли, Рабът Господен изживява трагедията Си благодарение само на човешки сили. По-нататък, обаче, съвсем ясно се подчертава, че Яхве е причинителят на всичко. Затова и в 10 ст. Яхве изпъква на преден план. – Съдбата на Раба Господен не е игра на случая, не е превъзходство на човешки сили, не е тя нещо и като благороден и героичен завършек на собствения план на Страдалеца, а волята на Иахве. Бог иска Рабът Господен да страда, за да може чрез страданията Си да достигне до определената награда. – Рабът Господен да има дълговечно потомство и волята на Бога да се оделотворява чрез ръката Му.

Според М унижението на Раба Господен е постигнато само чрез страдание, в общия смисъл на думата. Но в Р всичко е конкретизирано и доведено до край. – той ще бъде прободен. Съвсем ясно е за нас, че пророчеството за Христос Страдалеца е било изказано някога съвсем ясно, но по-късните евреи не са искали да признаят, че разпнатият от тях и прободеният от римските войници на Голгота е предсказанието от векове Месия. Затова, може би, в М текстът е променен.

М, наистина, дава право на някои учени да разбират, че чрез тези думи (тъй-ясни според Р, че се отнасят до Месия) се говори за страданието на еврейския народ по време на плена.

11 ст. в М започва: “и освободен от мъка, душата Му ще види (какво? – не се споменава); в Р стои: “и, освободен от мъка, душата Му ще види светлина”; S “и пожела Бог да отнеме мъката от душата Му) и (да Му посочи светлина”).

От 10^б до 12 ст. на тази глава се говори за възвеличаването на Раба Господен, след като Той се принесе в омилоствивна жертва (10 ст.). От сравнението на двата текста се вижда, че в Р мисълта е изказана ясно и пълно. Мнозина учени,¹⁾ виждайки недоизказаната мисъл в М (и под влияниия на S), настояваха да се вмъкне в този текст, след глагола *ig'eh* (ще види) думичката *og* (светлина). Ето, че тези предположения сега се потвърдиха чрез казаното в Р.

54 глава

11 ст. в М започва: “О, угнетена, брулена от бури”...; в Р стои: “О, угнетена, обградена в стена”... (S “Угнетена, неспокойна”...)

В 54:11, след като се окайва (11^а ст.) миналата съдба на Иерусалим, се излага неговото бъдеще. – Някога Иерусалим, подобно на неплодна жена, бил угнетяван и подхвърлен на бурните политически превратности (М), бил подобен на несвободен човек, обграден със стени (Р). Новият Иерусалим ще бъде силен, свободен от огради (12-17 ст.).

57 глава

18 ст. в М гласи: *Пътищата му видях и ще го излекувам и ще го вода и ще дам в замяна утешение нему и на скърбящите с него*; в Р стои: “*Пътищата му видях и ще о излекувам и ще даря утешение нему и на скърбящите с него*”.

В 57:14-21 пророкът апелира към всички притеснителни на израилския народ да разчистят и проправят пътищата му. Израил вече е изкупил грешките и увлеченията си. Бог вече ще го води, ще излекува нанесените му рани, ще го утеши, а така също ще бъде добър и към всички, които са му съчувствали и скърбели заедно с него. Тук ясно е посочен и контрастът между отношенията на човека към Бога и тези на Бога към човека. Човек сам не е могъл и не желяел да намери правия път към истинското си предназначение и затова Бог, като грижовен и любящ баща, независимо от лошото поведение на детето си, го повежда по нови пътища: предлага му утешително спасение, вместо заслужен съд. Пророкът по този начин изтъква на преден план преизобилната милост Божия.

¹ Marti, K. посоч. Съч., S., 351; Volz, Paul, Jesaia II, Leipzig, 1932, S. 171 x) и др.

59 глава

3^б ст. в М гласи: “устата ви говорят лъжа, езиците ви произнасят неправда”; в Р стои само: “езиците ви произнасят неправда”; (S – както в М).

60 глава

3^б ст. в М гласи: “и царете (ще тръгнат) към светлото сияние на твоя изгрев”; в Р стои: “и царете (ще тръгнат) пред твоя изгрев (т. е. в М е употребена думата lenogach, а в Р – leneged); в S – почти както в М.

В 60 и 62 глава се възправя пред нас Сион като господар над всички и всичко. В 60 глава често се употребява думата светлина, която се явява тук като символ на спасение и щастие. В 3 ст. се говори, как пророкът вижда, че всред околния тъмен свят ще се възвиси сияеща Божията крепост – Сион. Всички царе ще тръгнат към тази нова светлина, но не да се сразят с нея, а да поднесат скъпи дарове и да възвестят славата Господня (6 ст.).

5^а ст. в М гласи: “тогава ти ще виждаш и ще просияеш; ще се разтърси (от радост) и ще се разтвори сърцето ти”; в Р стои: “тогава ти ще виждаш; ще се просвети, ще се разтърси (от радост) и ще се разтвори сърцето ти”.

13^а ст. в М гласи: “Блясъкът на Ливан при тебе ще дойде: кипарис, бряст (tidhar) и шербин (th'easur) ще съберат”; в Р стои: “Блясъкът на Ливан ще се даде на тебе и при тебе ще дойде: кипарис, thrhr (неизвестна на нас дума; може би преписвачът е написал погрешно ges. вм. Dalet?!) и шербин ще се съберат; (S “А славата на Ливан ще дойде при тебе с кипарис и **peukh** и кедър наедно).

Tidhar – име на дърво, което расте по пл. Ливан. Според някои, вероятно, бряст, както сме го превели и ние. The'asur е също така наименование на дърво, което расте по Ливан. Може би е от рода на кедъра (шербин), отличаващо се с малки плодове и големи, полегато стърчащи нагоре клони (срв. Ез. 27:6, където се разправя, че от него правели кораби; може би кипарис??). Чрез употребената в S дума **πευκη** е преведена еврейската дума tidhar. Тази дума се среща в “Илиада” (пес. 30:494), Есхил, Софокъл, Плутарх и пр. Според обясненията, дадени в *λεξικόν της ελληνικης γλωσσης, Αθαναξιου Α. Σκελλαριου, Αθηναις 1887, σ. 234*, трябва да приемем, че това е иглолистно дърво, от което, подобно на сълза, изтича смола.

62 глава

1^а ст. в М гласи: *Заради Сион не ще мълча и заради Иерусалим не ще се успокоя*; в Р стои: “заради Сион не ще бъде бездеен и заради Иерусалим не ще се успокоя, т. е. в М е употребен глагола chasah, а в Р – глагола charas); в S – както в М.

Явно е от контекста (на 1-5 ст.), че тези думи са казани не от Бога, а от пророка. Той, като че ли, дава клетва пред Иерусалим, като

има предвид бъдещата му слава, че няма да млъкне и да се успокои, докато не види, че народът наистина е схванал думите му правилно. В Р това е изразено много по-силно: пророкът няма да престане да действа, т. е., да обикаля всред народа, да го напътва, да го изобличава, да посочва истинското му предназначение.

10б ст. в М гласи: *“проправяйте, проправяйте удобен път, чистете (го) от камъни, издигнете боен знак пред народите”*; в Р стои: *“проправяйте, поправяйте удобен път, чистете (го) от камъни, заповядайте изтласкване на народите”*; S *“правете път на народа ми и камъните, които са от пътя, разхвърляйте; отмахнете бойния знак всред народите”*).

Както ежегодно празничните улици се украсявали, каменливите пътища пред вратите на Иерусалим се почиствали, гробовете се варосвала, за да могат поклонниците да пристигат безпрепятствено и безопасно, така трябва и сега, за този празничен ден от особена важност, всичко да бъде приготвено. Но, за да се съберат всички, които принадлежат към Божия народ, ще се издигне всред народите знак (nes); тогава всички съмишленици на спасението, пръснати из света, чийто час е ударил, ще знаят кой е най-сигурния път към Иерусалим. Думичката nes, като се има предвид употребата ѝ в ст.-заветна литература, означава: знак; уловен знак по планините, чрез който били събирани люде за война; висока върлина за окачване на знак; флаг, знаме.

Разликата в Р ни посочва и още нещо. – Народът ще се трупа безразборно. Той трябва да бъде разбутан встрани, за да се отвори път. Нима не така ни рисуват евангелистите картината на влизането на Христос в Иерусалим? Нима Христос и кръстът не станаха знак за всички от цял свят, които Го очакваха и търсеха, за да намерят истинския път към спасението?

63 глава

3 ст. в М гласи: *“Точило (преса) тѣпках, Аз сам, и от народите никой не беше с мене; и Аз ги стѣпках в Моя гняв и ги изпогазих в Моята ярост; тогава бликаше кръвта им върху Моето облекло, и цялата Си дреха изцапах”*. В Р стои само: *Точило (преса) тѣпках, аз сам, и от народите никой не беше с мене; и цялата Си дреха изцапах*; (S – почти както в М).

В 63:1-6 се говори за страшния работник на пресата за изстискване на грозде. Без съмнение, мястото е есхатологично. Посочва се нагледно вярата в правосъдието на Бога над народите. След съда над Израил, сега се очаква и съд над другите народи. Ветхо-заветните хора вярвали, че този съд се проявява в две форми: или Яхве поставя съд над народите, като издига някой народ и чрез него наказва другите народи, или пък Той сам ги смазва. В 3 ст. се говори за втория начин на присъждане.

За пресовач, като изпълнител на присъда, в есхатологичен смисъл, се споменава и в Йоан 4:13; Апокал. 14:19; 19:15 и др.

64 глава

За ст. в М гласи: *“когато ти прави страшни чудеса, без да очакваме...; в Р стои: “когато Ти прави страшни чудеса, които ние очаквахме; (S “От века не сме чували, нито пък очите ни са виждали Бога, освен Тебе и делата Ти, които ще направиш на очакващите милост”)*.

Бог е много по-силен, отколкото човек може да си представи. Само ако Той би слязъл от небесата, планините биха се разтопили като от огън (1-2 ст.), и точно така, както някога, когато Той е извършвал дела, неочаквани и непредполагаеми от хората (М).

В Р е прокарана малко по-друга идея, която струва ни се, е по-близка и по-пряко свързана с мислите, изказани в 4-5 ст. Р разстъпва гледището, че великите и страшни дела, направени някога от Бога, са били очаквани, т. е. хората се били сигурни в милостта Божия и, независимо от всичко, което те са вършили противно на Него, са очаквали Той да им прости и ги запаса, без да знаят по какъв начин – дали само ще ги подпомогне, или пък направо ще ги издигне. Това, разбира се, ще стане само по отношение на ония, които очакват искрено Неговата милост.

65 глава

3 ст. в М гласи: *Народът, който Ме е разсърдвал пред лицето Ми дълго време, като принасяха жертви в градините и кадиях върху тухли”; в Р стои: народът, който Ме е разсърдвал пред лицето Ми дълго време; те колят жертви в градините и ръцете (им) принасят очищения върху камъните”: (S “Този народ, който винаги е настроен срещу мене, пред самия мене; те принасят жертви в градините и кадят върху тухли на демоните, които не съществуват”)*.

В 65 глава авторът ни предава думите на Бога, който говори като обвинител, съдия и като обещаващ бъдещи блага. Засегнати са само вътрешно-юдейските отношения, а за другите народи само се споменава. Заблудата на Израил е голяма: Яхве бива познат от ония, към които не се е обръщал (1 ст.), а пък към Израила той е простирал вес-ден ръце, но той се е отклонявал в лъжливо идолопоклонство (2 ст).

И, наистина, в 3 ст. се споменава за грубо идолопоклонство. Израил принасял жертви в градините и кадял върху тухли (М) и камъни (Р). като имаме предвид казаното в 1:29, 66:17 и особено в 65:4 то, става ясно, че тук се прави намек за култа и мистериите на Атгис, Озирис и особено на Митра. Култовите събрания в градините били остатъци от старо-ханаанското езичество. Големите дървета и гъсти дъбрави са били считани за седалища на божествени сили. Моисей и пророците са се борили дълго време за унищожаване на този култ, но той, от време на време и по различни места, отново се е проявявал.

Но, какво значи, че Израил кадял върху тухли и камъни, не ни е напълно известно. В Соф. 1:5 и Йер. 19:13, се упрекват ония, които кадят на звездите и възливат на чужди богове по покривите на къ-

щите. Дали тук не се намеква именно за този вид култ?! Ако пък вземем предвид наредбите в закона (Изх. 20:24 и нт.), то трябва да заключим, че всеки жертвеник, направен от предварително изработен материал (а не от пръст или недялани камъни), ще е характерен за езическия култ и затова именно Моисей е забранявал подобна направа.

15^о ст. в М гласи: а рабите си ще назове с друго име”; в Р тази част от стиха липсва; (S – като в М).

Изводи

I. Сходствата (със съвсем малки изключения) между М и S ни навеждат на мисълта, че, може би, Р да е преписван преди да бъде направен превода на S. В противен случай, трябваше да се очаква, че S ще е, поне по смисъл, по близък до Р, отколкото до М. Трябва да подчертаем, че това е само едно предположение, което, ако трябва да се докаже, ще трябва да се проверят и другите два намерени ръкописа от книгата прор. Исаия. Ако и те се укажат сходни с Р, то тогава ще е сигурно, че преди да се появи S ще е имало малко по-друг текст на книгата прор. Исаия, отколкото сегашният.

Интересно би било за в случая едно сравнение на разглежданите от нас места, пък и на цялата книга, между М (респект. и S) и цитатите от светите отци, правени от еврейския текст преди последният да е минал през ръцете на масоретите. Това би била една доста трудна, но пък и една доста ползотворна работа, засягаща критиката на библиейския текст.

Разликите пък между М и S, от една страна, и сходствата (било текстуални било по смисъл), и макар малко, между Р и S, от друга страна, ни говорят, най-малко, поне това, че М сега е по-различен от оня, който е бил оригинал за превода на 70-те.

II. Пророчествата, които засягат месианските времена, в Р са много по-ясни, по-пълни и по-близки до онези събития, които ние знаем, че са станали около идването на Месия.

III. В М е подчертана националната идея, а в Р – общочовешката.

IV. На какво се дължат разликите между М и Р, за сега, ние не можем още да кажем точно. Но, все пак, трябва да се предполага, че преписвачът на Р ще е отразил разбиранията и тежненията на юдеите от по-ранно време, както това са сторили по-късно и последните редактори на М – масоретите.

Кой текст трябва да считаме като по-близък до самия автограф? И на този въпрос, за сега, ние също така не можем да отговорим. Дано, след като и другите два новооткрити ръкописа от книгата прор. Исаия бъдат проучени обстойно, да може да се стигне до едно възможно най-правилно разрешение на този въпрос.